

TANJA LEŠNIK ŠTUHEC, BARBARA PAVLAKOVIČ, NEJC POZVEK (ur.): *Turistične destinacijske organizacije: Gonila povezanega kreativnega zelenega razvoja in trženja.*

Univerza v Mariboru, Univerzitetna založba, Maribor 2023, 592 str.

Globalno in tudi v Sloveniji se turizem v zadnjih letih sooča z agresivnim spodbujanjem korenitih sprememb, ki naj bi omogočile uspešen prehod turizma v odpornejšo in trajnostno orientiran družbeni pojav in gospodarsko dejavnost. Potreba po spremembah turizma v smeri boljše odpornosti na vse pogostejše družbene, ekološke in politične spremembe je nova, kar pa ne velja za potrebe po in pristope k trajnostnemu turizmu, ki učinkovito prispevajo k trajnostno orientiranemu svetu. O trajnostnem turizmu se precej glasno govori že od zgodnjih 90. let prejšnjega stoletja, a kljub številnim predlogom ter poskusom preusmerjanja turizma v bolj trajnostno orientacijo je bilo v dejanskem prehodu na bolj trajnostni turizem doseženega le malo napredka. Slovenija je trajnost kot edino ustrezno paradigmo razvoja turizma postavila v ospredje leta 2007, kasneje pa je s Strategijo trajnostnega razvoja turizma za obdobje 2017–2022 določila tudi konkretne cilje za trajno-

stno transformacijo turizma. Strategija razvoja turizma za obdobje 2022–2028 vključuje ukrepe za nadaljnje spodbujanje trajnostnega turizma ter dodaja strateške smernice za okrevanje turizma po posledicah pandemije bolezni covid-19 in odpornost pred varnostno-političnimi grožnjami in tveganji. Znanstvena dognanja, evidentirana v uglednih znanstvenih revijah s področja turizma (kot sta *Journal of Sustainable Tourism* in *Journal of Destination Marketing and Management*) ter v drugih s turizmom povezanih publikacijah (na primer *Journal of Cleaner Production*, *Journal of Hospitality & Tourism Research*) kažejo na velik manko osnovnega znanja s področij trajnostnega razvoja turizma in managementa turističnih destinacij. Konceptualno je akademska skupnost s pomočjo raznolikih teorij oblikovala ideje o tem, kako uspešno razvijati in upravljati turistične destinacije, empirična potrditev teh modelov pa je šibka. Posledično opažamo počasne korake k uspešnemu in učinkovitemu managementu turističnih destinacij, da bi te postale bolj trajnostne in odporne na turbulence sodobnega sveta. Akademska in strokovna javnost potrebujeta več empiričnih raziskav, ki bi na kredibilen in zanesljiv način usmerjale uspešen in učinkovit razvoj ter trženje turističnih destinacij. Monografija *Turistične destinacijske organizacije: Gonila povezanega kreativnega zelenega razvoja in trženja* uspešno zapolnjuje to vrzel. Čeprav je kontekstualno usmerjena na ozko območje Slovenije, predaja strokovni in akademski skupnosti s področja turizma dragoceno znanje, ki odgovarja na marsikatero strokovno vprašanje in hkrati nakazuje potrebe po novih znanstvenih raziskavah konceptov, povezanih z managementom turističnih destinacij.

Monografija celovito, znanstveno in strokovno proučuje raznolika področja slovenskega turizma, osredinjena na turistične destinacije, ter podaja teoretično in empirično podprte smernice razvoja odgovornega in odpornega turizma v prihodnje. Večina poglavij se s potrebami slovenskega turizma ukvarja na teoretični ravni, nekatera pa teorijo pretvarjajo v praktične izsledke oziroma predloge. Monografija je namenjena turističnim delavcem v javnem in zasebnem sektorju, študentom turizma in predstavnikom civilne družbe. Služi lahko kot študijsko gradivo v okviru formalnih in neformalnih izobraževalnih programov. Monografijo poleg uvoda, predgovora, predstavitev avtorjev in sinteze ter zaključnih misli sestavljajo štirje strokovni znanstveni tematski sklopi v štiriindvajsetih poglavjih, v katerih štiriideset avtorjev razpravlja o trajnostnem upravljanju turističnih destinacij, razvoju trajnostnih turističnih doživetij, digitalizaciji v turizmu za upravljanje in trženje turističnih destinacij, elementih zelene kreativne ponudbe turističnih destinacij ter nosilnih produktov slovenskega turizma. Prvi sklop vsebuje osem poglavij, v katerih avtorji problematizirajo koncepte, modele in pristope trajnostnega razvoja in upravljanja turističnih destinacij, ponudnikov in doživetij skozi dodajanje vrednosti po verigi turistične in z njo povezane ponudbe v spremenljivih okoliščinah pandemičnega časa in kriznih razmer zaradi podnebnih sprememb in vojne v neposredni bližini, kar pripelje do diskurza varnosti v turizmu in kriznega upravljanja turističnih destinacij in podjetij. Uvodno poglavje sistematično predstavi ključne koncepte trajnostnega razvoja in upravljanja destinacij, jih teoretično

* Helena Cvikl, mag. ekonomskih in poslovnih znanosti, višja predavateljica, Univerza na Primorskem, Fakulteta za turistične študije – Turistica, Univerza v Mariboru, Fakulteta za turizem Brežice; helena.cvikl@fts.upr.si in helena.cvikl1@guest.um.si.

no pozicionira in empirično podpre. Nadaljnja poglavja se osredotočajo na turistične ponudnike in poslovne izzive, ki jih prinašajo trendi globalnega turizma. Avtorji ugotavljajo, da očitni pritiski (na primer čezmerni turizem, varnost ipd.) prinašajo priložnosti za razmislek o spremembah poslovnih modelov in procesov za boljše zmoglosti prilagajanja. Izpostavljeno je tudi mreženje turističnih ponudnikov s ciljem zagotavljanja dodane vrednosti v dobaviteljskih in prodajnih verigah (verigah vrednosti). Poglavje praktično predstavi model kolektivnih blagovnih znamk (KBZ) na ravni destinacije in procese vzpostavitve KBZ ter slednje postavi v kontekst verig vrednosti. Ta sklop se osredotoča tudi na turiste kot deležnike razvoja turističnih destinacij in polemizira o pomembnih spremembah v procesu identifikacije in naganjanja različnih segmentov turistov, z novimi motivi, ki so posledica spremenjenih sodobnih družbeno-kulturnih razmer. Vključuje tudi poglavje o aktivni vlogi podnebnih sprememb pri sodobnem razvoju in upravljanju turističnih destinacij. V poglavju sta izpostavljeni potrebi po kritični analizi ranljivosti destinacij za podnebne spremembe ter po medsektorskem konsenzu o odgovornosti za razvoj odpornega turizma, ki bo prispeval tudi k trajnostnemu prehodu celotne družbe (oziroma drugih področij gospodarstva in družbe na sploh). Sklop se zaključuje z vsebino, osredotočeno na organiziranost in upravljanje destinacij v kriznih razmerah. Najprej se pojavi diskurz o pomenu in vplivu varnosti na razvoj turizma na globalni ravni in v kontekstu Slovenije. Avtorji kritično ovrednotijo ključne teoretične in empirične dokaze o konceptu varnosti in njegovem vplivu na turizem. Posebej izpostavljen je vse pomembnejši koncept kibernetične varnosti kot odgovor na očitno prodiranje digitalizacije tudi v kontekst turizma. Sledita poglavji o kriznem upravljanju turistične destinacije in posameznih deležnikov ter poglavje o organiziranosti turizma v Sloveniji in njegovi optimizaciji v

kontekstu razvoja turizma v (ne)kriznih razmerah. Izpostavljene so sistemske podlage za upravljanje turizma v kriznih razmerah in podana priporočila za strokovne usmeritve (priročnik) za krizno upravljanje turizma. Sklop se zaključuje s konceptom organiziranosti turizma na ravni nacionalne destinacije (primer Slovenije). Podana so tudi izhodišča za razmislek o optimizaciji organiziranosti slovenskega turizma.

V drugem tematskem sklopu se avtorji v treh poglavjih osredotočajo na digitalizacijo v turizmu za potrebe upravljanja in trženja turističnih destinacij ter za poglobljeno doživetje pridobivanje izkušenj v celovitem procesu odločanja turista. V uvodnem poglavju avtorji izpostavljajo agresiven prehod tradicionalno analognih procesov trženja v digitalne oblike in ugotavljajo, da je ta prehod in z njim osvajanje digitalnega trženja ključno za ohranjanje konkurenčnosti turističnih destinacij. V kontekstu namena celotne publikacije avtorji v poglavju izpostavljajo, da imajo turistične društvene organizacije še veliko manevrskega prostora za izboljšanje odgovorne rabe in delovanje digitalnih akterjev v turizmu. Sklop se nadaljuje z avtorji v poglavju, ki predstavijo digitalno inoviranje slovenskega turizma ter stališča slovenskih strokovnjakov na področju digitalne tehnologije in njene aplikativnosti na področju turizma. Zaradi potenciala pri gradnji sodobnega turističnega ekosistema so praktično predstavljene tudi »prebojne inovacije«, ki so pridobile nacionalna in mednarodna priznanja. Pomemben prispevek je med drugim tudi deset točk, ključnih za razvoj takšnega turističnega ekosistema v Sloveniji. Ta sklop monografije se zaključuje s poglavjem o spletnih platformah in njihovi vlogi (ter potencialu) pri razvoju in trženju turističnih destinacij. Avtorji izpostavljajo »ustvarjanje spletnih vsebin skozi literarno potopisno pisanje za nove javnosti« in hkrati vrednotijo »brezplačno dostopna orodja spleta 2.0 za poučevanje in urejanje potopisnih raziskav«.

Tretji tematski sklop izpostavlja elemente kreativne ponudbe, ki so jih av-

torji predstavili v osmih poglavjih, in sicer od doživljajske ponudbe v (za) varovani naravi do kulturne dediščine, arhitekturnih in krajinskih edinstvenosti lokalnih območij, gastronomskega turizma, kakovostnih zelenih nastanitev in doživetij na turističnih kmetijah ter vloge vhodnih (destinacijskih) turističnih agencij in turističnih vodnikov pri omogočanju nepozabnih doživetij. V uvodnem poglavju tega sklopa avtorji odpirajo vprašanje ustrezne valorizacije narave in naravnih virov, ki dokazano predstavljajo ključni atribut prepoznavnosti Slovenije. Kot enega izmed ustreznih pristopov izpostavljajo ciljno interpretacijo, ki ima učinke ekoturizma, saj turista postavi v neokrnjeno naravo in skozi interpretacijo seznanja (učni) o vlogi in pomenu take narave v sodobni ekosistem. V poglavju je izpostavljenih tudi nekaj primerov dobre prakse infrastrukture in vsebine interpretacije, s čimer to poglavje (in monografija) dodatno pridobita na vrednosti. Drugo poglavje je razprava, ki »problematizira vlogo in pomen kulturne dediščine v slovenskem turizmu«, v kateri avtor ugotavlja, da se kulturna dediščina ne umešča v strateško večdisciplinarno načrtovanje managementa in marketinga destinacij ter da »stanje in vključenost kulturne dediščine v slovenskem turizmu in turistične dediščine nista zadovoljiva«. Poglavje poenostavljeno, a dovolj sistematično predstavlja koncept kulturne dediščine in njene vloge (pojavnosti) v turizmu. Avtor se kritično opredeljuje do vprašanja kompetenc kadrov v turizmu na področju valorizacije kulturne dediščine in namiguje, da je delež strokovnjakov s kompetencami na področju kulturne dediščine skromen. Poglavje avtor sklone z ugotovitvijo, da je kulturna dediščina pri razvoju in upravljanju turističnih destinacij zapostavljena oziroma neprofesionalna, saj sledi »le presojam enega in metodi osebne všečnosti«. V tretjem poglavju tega sklopa avtorji izpostavljajo pomen arhitekture pri razvoju turistične ponudbe destinacije in poudarjajo povezanost turizma

in arhitekture. Bolj specifično, avtorji v poglavju arhitekturo omenjajo kot atribut raznolikosti destinacije, inovacijski potencial, turizem pa kot pano-go, ki omogoča ohranjanje arhitekture. Sklop se nadaljuje s prispevkom o gastronomiji in njeni vlogi pri razvoju turizma skozi ponudbo in povpraševanje. Na kratko oziroma osnovno so predstavljeni tudi štirje primeri razvoja gastronomskega turizma v Evropi, vključno s Slovenijo. Sledi poglavje o konceptih kakovosti turističnih nastanitvev in njihovi vlogi pri komuniciranju kakovosti nastanitvev in posledično tudi turistične destinacije. Izpostavljen je pojav novih inovativnih turističnih nastanitvev, ki jih obstoječi sistemi kakovosti ne prepoznavajo oziroma zanje niso izdelani ustrezni standardi kakovosti. V poglavju »Zeleno poslovanje turističnih kmetij z nastanitvijo: orodje razvoja ruralnih destinacij« avtorji predstavljajo koncept trajnostnega razvoja podeželskega turizma in empirično predstavijo zaznavo ter pomen trajnostnega poslovanja med turističnimi ponudniki na podeželju. Avtorji ugotavljajo, da »imamo v Sloveniji še veliko priložnosti za nadaljnji trajnostni razvoj podeželja«, tudi s pomočjo obstoječih shem trajnostnega razvoja. V nadaljevanju sklopa sledi poglavje, v katerem je empirično opredeljeno razumevanje butičnosti oziroma butičnih doživetij v Sloveniji. Z uporabo kvalitativne metodologije avtorici ugotovita, da je ponudba butičnih doživetij v Sloveniji skromna in neprimerljiva s ponudbo v tujini. Hkrati ugotavljata, da imajo lahko ključno vlogo pri izboljšanju ponudbe butičnih doživetij v Sloveniji destinacijske servisne agencije. Ta sklop se sklone s poglavjem Vodena doživetja in vodniška služba, v katerem avtorja izpostavljata vlogo turističnih vodnikov pri razvoju in promociji turističnih destinacij ter sistematično opredelita sistemske pogoje za razvoj vodniške storitve in vlogo lokalnih vodnikov pri promociji trajnostnih turističnih destinacij. Četrty tematski sklop v petih poglavjih opredeljuje nosilne produkte sloven-

skega turizma. Avtorji opredeljujejo aktivni turizem v naravi s primerom pohodništva v Sloveniji; kulturni turizem in vlogo kulturnih institucij pri valorizaciji kulturne dediščine; dobro počutje, velneške in zdravstvene storitve za dobrobit turistov na turistični destinaciji; zelene prireditve in poslovna srečanja; ter gastronomska doživetja in turistične destinacije, usmerjene v vinski turizem. V prvem poglavju tega sklopa se avtorji osredinijo na pohodništvo in ga opredelijo kot enega najbolj razširjenih oblik športnega turizma. V poglavju avtorji sistemsko predstavijo področje pohodništva v Sloveniji in strateške usmeritve pohodništva kot dela turistične ponudbe. Avtorici tretjega poglavja tega sklopa opredelita vlogo kulturnih institucij pri sooblikovanju turistične ponudbe in to empirično podkrepita na primeru Posavskega muzeja Brežice. Zaključita, da se morajo kulturne institucije in destinacijske organizacije bolje povezovati, saj ravno v povezovanju vidita možnosti za obvladovanje konfliktov in prehod v kakovostnejše sodelovanje. Poglavje Dobro počutje, velneške in zdravstvene storitve: dobrobit turistov na destinacijah obravnava vlogo turizma pri ohranjanju dobrega počutja skozi koncepte velneškega in zdravstvenega turizma. Izpostavljena sta tudi naraščanje zanimanja ponudnikov velneškega in zdravstvenega turizma za okolju prijazno poslovanje ter realizacija takšnega zanimanja s prevzemom raznovrstnih trajnostnih standardov. V zadnjem poglavju tega sklopa avtorica razpravlja o trajnostnih vidikih prireditvenega turizma. Bolj specifično predstavi »ključne točke trajnostnega razvoja prireditev ter primere nekaterih trajnostnih in zelenih prireditev v Sloveniji in po svetu«. Avtorji v sintezi štiriindvajsetih poglavij prepoznavajo ključen pomen turističnih destinacijskih organizacij za trajnostni razvoj ne samo turizma, temveč tudi vseh z njim povezanih dejavnosti. V kontekstu Slovenije izpostavljajo pomen ozaveščanja o odgovornosti in harmoniji kot ele-

mentarnem psihološkem dejavniku vedenja deležnikov v turizmu. Pri tem seveda sledijo osnovnim teoretičnim podlagam (družbeno, ekološko, ekonomsko) odgovornega vedenja deležnikov v turizmu, a so pri tem premalo kritični do dejstva, da zgolj zavedanje (posledica ozaveščanja) ni dovolj za dejanske premike v smeri odgovornega vedenja. Kritična za doseganje prehoda v trajnostni in odporen turizem je namreč sprememba vedenja, ki je kot teoretični in empirični koncept zelo jasno definirano, a ga zaradi omejitev na področju merjenja (metodološka ovira) številni znanstveniki enostavno nadomeščajo s približki (na primer namen vedenja, želja po vedenju, pripravljenost na vedenje ipd.). Žal tudi znanstvena dognanja in na njih temelječi praktični predlogi in usmeritve prinašajo zgolj približen uspeh oziroma približne spremembe. V praksi se to kaže na primeru naraščanja interesa za ekološke znake in sheme v turizmu in njihovega sprejemanja, medtem ko meritve posledic vedenja turistov in turističnih ponudnikov kažejo na naraščanje negativnih ekoloških (npr. izpusti toplogrednih plinov, naraščanje odpadkov, naraščanje porabe vode), družbenih (npr. nezadovoljstvo lokalnega prebivalstva, slab materialni položaj zaposlenih v turizmu) in ekonomskih (npr. nizka dodana vrednost, razkorak med naraščanjem prihodov in prilivov) vplivov turizma. Nesporno bi torej stroka in akademska skupnost morali stremeti k temu, da bi razvoj turizma temeljil na znanju, ki lahko daje kredibilno in zanesljivo podporo za odgovornejši in odpornejši turizem. V sklepnih diskusiji urednica monografije prepozna trende potovanj v spremenljivih časih in možnosti prilaganja slovenskega turizma hitro spreminjajočim se razmeram na turističnem trgu. Ugotavlja, da bodo na področju razvoja in trženja turizma in z njim povezanih dejavnostmi v naslednjih letih ključne politične in strateške usmeritve, ki aktivno spodbujajo prevzemanje trajnostnih poslovnih praks v vseh oblikah turizma. Ne gle-

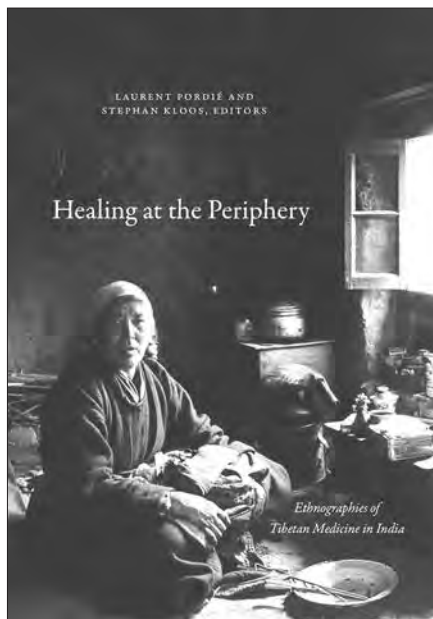
de na zgoraj izpostavljeni manko v tej monografiji pa lahko nesporno ugotovimo, da gre za zelo dragocen nabor 1) empiričnih podatkov o stanju turizma na poti k bolj odgovornemu in odpornemu turizmu; 2) kritičnih misli o prihodnosti razvoja in trženja destinacij, temelječih na interdisciplinarnosti turizma in njegovi soodvisnosti od številnih družbenih pojavov, in 3) napotkov o potrebnih znanstvenih in praktičnih pristopih k razumevanju turizma kot gonilne sile uravnoteženega razvoja družbe ter za uporaben prispevek Slovenije h kritični presoji trajnosti turizma v globalni družbi.

Publikacija nazorno in podrobno proučuje raznolike kontekste slovenskega turizma in prepoznava prednosti in izzive, s katerimi se bo slovenski turizem srečeval v bližnji in daljni prihodnosti. Gotovo gre za referenčno delo, ki lahko služi kot osnova za nadaljnje znanstveno proučevanje specifik slovenskega »vhodnega« turizma in kot orodje za dvig kompetenc turističnih kadrov v okvirih formalnega in neformalnega izobraževanja. Zbrani premisleki in uvidi monografske publikacije so vodilo k učinkovitemu sistemu razvoja in upravljanja turističnih destinacij tako na horizontalni in verti-

kalni ravni ter k sistemu, ki vsebinsko raven gradi od spodaj navzgor – torej od lokalne do regijske in nacionalne ravni – in omogoča uporabne modele upravljanja tudi za ostale »manjše« turistične destinacije, ki nimajo statusa vodilnih destinacij. Trajnostnega turističnega razvoja turističnih destinacij ne smemo prepustiti stihiji, ampak mora biti usmerjen in upravljan, destinacijske organizacije pa morajo prevzeti aktivnejšo vlogo na področju razvoja in upravljanja turizma ter zagotavljanja trajnostnih konceptov na vseh ravneh.

LAURENT PORDIÉ, STEPHAN KLOOS (ur.): *Healing at the Periphery: Ethnographies of Tibetan Medicine in India*.

Duke University Press, Durham in London 2022, 224 str.

Tibetanska znanost zdravljenja ali *Sowa Rigpa* je že od samega začetka tesno povezana z Indijo. Indijski budizem in indijska medicinska tradicija sta od 8. stoletja dalje močno vplivala

na razvoj tibetanske medicinske prakse, njene mitologije, zgodovine in teorije; pri čemer naj bi izvirala celo od samih Bud (Čeplak Mencin 2000: 112). V Indijo se je razširila v 10. stoletju, predvsem v regijo Ladak, ki je bila pod tibetanskim kulturnim vplivom, s čimer pa je postala tudi drugod v Himalaji glavni način zdravljenja. Kot ena od velikih azijskih zdravilskih tradicij je zavzemala predvsem obliko ljudske ali plemenske medicine in se je prenašala skozi rodove vaških zdravilcev, v Ladaku imenovanih *amchi*, s čimer je bila dolgo ločena od državnih in meniških institucij, pa tudi tibetanski izseljenci v Indiji so jo prepoznavali kot »manj sofisticirano ljudsko obliko izvorne tibetanske medicine« (str. 2). V zadnjih desetletjih je doživela množičen razvoj, saj je bil Tibet zaradi politične represije relativno zaprt, tibetanski izseljenci v Indiji pa so lahko svoje kulturne, socialne in religiozne institucije prosto razvijali, pri čemer

je bilo za razvoj tibetanske medicine ključno prav indijsko (in tuje) zanimanje. V indijski Himalaji so glavni centri njenega razvoja postale tibetanske medicinske institucije, s pomočjo katerih so lahko Tibetanci krepili svojo kulturno in politično moč v izgnanstvu, hkrati pa so se skozi dostopno zdravstvo približale indijski družbi, tako da je leta 2010 indijska vlada tibetansko medicino tudi pravno vključila v indijski narodni zdravstveni sistem. S prepoznanjem medicine *Sowa Rigpa* kot »indijskega sistema medicine, prakticirane v subhimalajski regiji« (str. 3) je himalajska periferija postala ključna za njen razvoj v Indiji. Do akademskega zanimanja za tibetansko medicino je prišlo šele nedavno, pri čemer je zbornik *Healing at the Periphery: Ethnographies of Tibetan Medicine in India*, kakor navajata njegova urednika Laurent Pordié in Stephan Kloos, prvi poskus sinteze različnih lokalnih etnografij tibetanske

* Staša Klovar Rupnik, študentka dodiplomskega študija, Univerza v Ljubljani, Filozofska fakulteta, Oddelek za etnologijo in kulturno antropologijo; klovarstasha@gmail.com.